



J.W.L. Brouwer

Van Juliana naar Beatrix: afnemende politieke invloed

In deze tot artikel bewerkte lezing maakt Jan Willem Brouwer een vergelijking tussen het staatkundig optreden van de koninginnen Juliana en Beatrix. Dit doet hij naar aanleiding van de recente ophef omtrent de vermeende politieke invloed van koningin Beatrix.

Strovuur of veenbrand?

De *Groniek*-redactie vroeg mij in te gaan op de positie van het staatshoofd in ons politieke bestel sinds de Tweede Wereldoorlog, mede in het licht van de discussie die hierover de laatste tijd wordt gevoerd.¹ Vooral afgelopen voorjaar kwam dit vraagstuk hoog op de politieke agenda te staan, naar aanleiding van de voorstellen van D66-leider Thom de Graaf om de rol van de koningin in de politiek terug te dringen. Daarnaast vroeg de redactie mij ook aandacht te besteden aan de regeerstijl van de koninginnen Juliana en Beatrix én aan hun relatie tot het volk.

Het grote probleem bij de beoordeling van de politieke invloed van het staatshoofd is uiteraard het gebrek aan bronnenmateriaal. De Koning is immers onschendbaar (en de ministers zijn verantwoordelijk). Als het gaat om de rol van koningin Juliana hebben wij slechts tot halverwege de jaren 1950 enig bronnenmateriaal tot onze beschikking. Voor de periode daarna neemt het aantal betrouwbare getuigenissen over wat toen het *Geheim van Soestdijk* heette, snel af. Om over het *Geheim van het Noordeinde* maar niet te spreken. Toch meen ik twee stellingen te kunnen verdedigen. Allereerst wil ik beargumenteren dat het stelsel zoals dat onder de koninginnen Juliana en Beatrix is gevormd over het algemeen goed functioneert. Ik vind dat er geen aanleiding is hier verandering in aan te brengen.

Tegelijkertijd moet ik toegeven dat ik de recente discussie niet helemaal op zijn waarde kan schatten. Gaat het om een strovuur, met andere

1 De auteur dankt drs. M. de Bruyne voor diens commentaar op een eerdere versie van de tekst van deze lezing.

woorden: gaat het om iets dat slechts korte tijd duurt en weinig consequenties heeft? Of hebben we van doen met een veenbrand en is er meer aan de hand? Zou er inderdaad sprake zijn van een langzame verandering van het politieke klimaat ten aanzien van de constitutionele monarchie, zoals onder meer *de Volkskrant* beweert?²

Natuurlijk: de stilte in de media, twee weken geleden, na de publicatie van de notitie van premier Wim Kok over het koningschap én van het minstens zo interessante advies van de Raad van State dat de notitie begeleidde, geeft voedsel aan de stelling dat er slechts sprake is van een strovuur. Een paar gouden medailles op de Olympische Spelen en wij verliezen onze belangstelling voor het onderwerp.

Tussen haakjes: de notitie van Kok is misschien niet spectaculair. Dat hij geen heil ziet in veranderingen, had de premier al eerder laten weten. Het advies van de Raad van State is echter een van de smakelijkste staatsstukken die ik de laatste tijd heb gelezen: niet het minst om de tikjes die niet alleen de ministers en maar ook de koningin op de vingers krijgen.³

Nogmaals, het had voor de hand gelegen dat hierover snel discussie zou ontstaan. Maar wat niet is kan nog komen. Volgende week debatteert de Kamer over de begroting van Algemene Zaken. Hoe dan ook ben ik van mening dat er de laatste jaren toch het een en ander is veranderd om de gerezen bezwaren al te lichtvaardig opzij te schuiven. Vooral de vraag of de recente verandering in de beeldvorming van de koningin (of, zo men wil, de waardering van haar politieke stijl) hierbij een rol gespeeld heeft is daarbij interessant.

Ik vraag mij echter af of 'stijl' er wel zoveel toe doet als momenteel wordt gesuggereerd. Volgens de media zouden paarse ministers schoon genoeg hebben van deze bazige koningin. Natuurlijk, Beatrix rondt haar bevoegdheden stellig eerder 'naar boven' af dan 'naar beneden', om met H.A. van Wijnen te spreken. Ze zou haar vak niet serieus nemen als ze dat niet deed! Maar alle incidenten van de laatste jaren gaan over relatief onbelangrijke zaken die buiten alle proporties worden opgeblazen. De tweede stelling die ik wil verdedigen luidt dat de huidige onvrede onderdeel is van het geleidelijk proces van terugdringing van de politieke invloed van de

2 'De Graaf doorbreekt laatste taboe in politiek', *de Volkskrant*, 10 april 2000.

3 *Handelingen Tweede Kamer der Staten-Generaal (HTK)*, 27409, Beschouwing over het koningschap, nr. 1, Brief van de minister-president en <http://www.nrc.nl/DenHaag/Documenten/koningschaprvs.html>: Advies van de Raad van State, 13 september 2000.

Koning. Dat proces is niet gestopt met de inhuldiging van Beatrix in 1980. De politieke pijngrens als het gaat om het koningschap daalt nog steeds. Wat Wilhelmina in 1939 kon (een kabinet formeren, het vijfde kabinet-Colijn - ook al viel dat bij zijn eerste optreden in de Kamer), kon Juliana niet meer. En Juliana's pogingen, rond 1950, het regeringsbeleid te beïnvloeden zijn niet vergelijkbaar met de meningsverschillen over een skivakantie of het gebruik van het regeringsvliegtuig onder Beatrix.

Een bijzonder onderwerp

De rol van het staatshoofd in de politiek is een interessant onderwerp. Allereerst natuurlijk omdat het erfelijk en onschendbaar koningschap in een democratische rechtsstaat als de onze een merkwaaardige anomalie is. P.J. Troelstra heeft dat in 1922 kernachtig geformuleerd:

‘Erfelijkheid moge een geschikt leidend beginsel zijn voor paard- en rundvees-tamboeken, voor het bekleeden van publieke ambten kan het nu eenmaal geen leidraad geven.’⁴

Desalniettemin is het koningschap in Nederland algemeen aanvaard als symbool van de nationale eenheid en continuïteit. Belangrijk daarbij is het besef dat de alternatieven geen wezenlijke voordelen bieden.

Volgens *Het Parool* was De Graaf de eerste leider van een regeringsfractie die het koningschap ter discussie stelde.⁵ Dat was een merkwaaardige vergissing. PvdA-fractie-leider G.M. Nederhorst was hem 35 jaar geleden in elk geval voorgegaan. En nota bene *Het Parool* had daarbij een rol gespeeld.

In oktober 1965 schreef Nederhorst een brief aan een aantal partijleden die zich verontrust hadden betoond over het aanstaande huwelijk van prinses Beatrix met de Duitse diplomaat Claus von Amsberg. In die brief zette Nederhorst onomwonden zijn opvattingen over het koningschap uiteen. Hij erkende de nadelen ervan, maar een republiek leek hem toch geen aanlokkelijk perspectief:

‘Nederland, met als staatshoofd (...) Juliana (...) - goed in de hand gehouden door regering en parlement - prefereer ik boven een Nederlandse repu-

4 HTK 1921-1922, 317. Zie voor de relatie tussen parlement en monarchie: M. de Bruyne, ‘Parlement en monarchie: preuts of present?’ in: C.C. van Baalen e.a. ed., *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis 2000* (Den Haag 2000; ter perse) 82-94.

5 ‘De Graaf doorbreekt “moeder alles taboes”’, *Het Parool*, 8 april 2000.

blik met aan het hoofd een De Quay of een Luns. Want dat wordt het.⁶

De vertrouwelijke brief werd enkele dagen later in *Het Parool* gepubliceerd en leidde tot grote commotie. Nederhorst zag zich gedwongen de laatdunkende opmerkingen over de twee vooraanstaande KVP-politici terug te nemen. Maar daarmee was zijn observatie nog niet onjuist. Integendeel, zijn wens van een goed in de hand gehouden koningschap zou geleidelijk gerealiseerd worden.

Beperking speelruimte

Sinds de Tweede Wereldoorlog is de ministeriële verantwoordelijkheid steeds nauwkeuriger omschreven. En daardoor is de speelruimte van de Koning in het politieke bestel steeds beperkter geworden.

Ik heb geen gelegenheid uitgebreid op deze ontwikkeling in te gaan. In grote lijnen komt het erop neer dat de groei van het parlementaire stelsel de politieke rol van de koningin terugdrong: de versterkte rol van de kamerfracties bij kabinetsformaties en bij de opstelling van steeds gedetailleerder regeerprogramma's was omgekeerd evenredig met de invloed van het staatshoofd.

Tot de vermindering van de politieke rol van de koningin leidden ook de drie bijna-constitutionele crises onder Juliana: de Hofmans-affaire in 1956, de bekering en het huwelijk van prinses Irene in 1964-1965 en, tenslotte, de Lockheed-affaire in 1976. Deze crises hebben geleid tot een nadere omlijning van de ministeriële verantwoordelijkheid en vooral tot een sterkere rol van de minister-president. De premiers W. Drees en J.M. den Uyl speelden een hoofdrol bij de oplossing van de moeilijkheden, respectievelijk in de Hofmans-affaire en de Lockheed-zaak. De koningin werd gedwongen toe te staan dat de ministers, en dan vooral de minister-president, zich bemoeiden met interne familieaangelegenheden die staatkundige gevolgen hadden.⁷

In de nasleep van deze crises kwamen verschillende vormen van overleg tot stand en gingen vaste afspraken de relatie beheersen. Zo voert sinds 1967 de minister-president elke maandagmiddag gesprekken met de koningin. De maatregelen hadden tot doel mogelijke problemen in een vroeg

6 'Brief over huwelijk Beatrix', *Het Parool*, 25 oktober 1965.

7 J.P. Rehwinkel, *De minister-president. Eerste onder gelijken of gelijke onder eersten?* (Zwolle 1991) 59-81.

stadium te signaleren en uit de weg te ruimen. Het is de taak van de premier om rumoer en opschudding rond de monarchie te voorkomen.

Dit systeem werkt goed, maar is zeker niet perfect. Dat sinds 1976 grote problemen zijn uitgebleven is voor een deel het gevolg van het verantwoordelijkheidsgevoel van individuele personen.⁸ Sindsdien gaat de koningin - om met de staatsrechtgeleerde A.M. Donner te spreken - 'aan de leiband van de minister'.⁹ Dat is de politieke praktijk waarin koningin Beatrix opereert. Het advies van de Raad van State van twee weken geleden stelt dit nog eens overduidelijk. Zelfs waar het gaat om 'de vermoedelijke opvolger' is de minister-president 'verantwoordelijk (...) voor de beoordeling van de vraag of sprake is van optreden in de privé-sfeer of niet', aldus de Raad van State.¹⁰

Invloed

Een en ander betekent niet dat de Koning geen invloed zou kunnen uitoefenen. De grondwet bepaalt weliswaar dat de Koning onschendbaar is en de ministers verantwoordelijk zijn, maar stelt tegelijkertijd dat de Koning deel uitmaakt van de regering. Dat betekent dat de Koning een eigen rol heeft. En die rol bestaat, zoals Kok het twee weken geleden in zijn notitie nog eens zei, uit het recht om geraadpleegd te worden, aan te moedigen en te waarschuwen. Wat die rechten precies inhouden is niet duidelijk. Dat maakte bijvoorbeeld de toenmalige minister van Binnenlandse Zaken, H. Wiegel, duidelijk tijdens de voorbereiding van de grondwetswijziging van 1983. Het vaak gegeven antwoord luidt dat de invloed van het staatshoofd zo groot is als de ministers toelaten. Maar er is ook een andere kant van de medaille. Van de Koning wordt terughoudendheid gevergd. Volgens de toenmalige minister-president A.A.M. van Agt kan de Koning zijn onschendbaarheid slechts 'in ongereptheid' bewaren bij de gratie van zijn politieke zelfbeheersing.¹¹ Mij dunkt dat van Beatrix meer 'zelfbeheersing' in Van Agtiaanse zin gevergd wordt dan van Juliana.

Zelfs al zouden we over de nodige bronnen beschikken, dan nog zou het moeilijk zijn de politieke invloed van de koninginnen Juliana en Beatrix

8 *Ibidem*, 90-92.

9 A.M. Donner, 'Erfelijk en onschendbaar' in: C.A. Tamse ed., *Monarchie in Nederland* (Amsterdam 1980) 217.

10 Advies van de Raad van State, 13 september 2000.

11 Geciteerd in: H.A. van Wijnen, *De macht van de kroon* (Amsterdam 2000) 37.



Uit: Han Plas e.a. ed., *Toen Juliana regeerde. Herstel en vernieuwing van de Nederlandse samenleving 1948-1980* (Amsterdam 1989).

met elkaar te vergelijken. Maar afgaande op wat we op dit moment weten en met een heleboel slagen om de arm, zou ik de stelling willen verdedigen dat Juliana meer invloed had dan Beatrix, althans meer politieke successen heeft geboekt dan haar dochter.¹²

In de eerste jaren van haar bewind kwam Juliana zelfs enkele malen in conflict op terreinen die ik tot het algemeen regeringsbeleid zou rekenen. Een bekend (en gedocumenteerd) voorbeeld is haar poging in 1950-1952 het regeringsbeleid te beïnvloeden ten aanzien van de gratiëring van enkele ter dood veroordeelde Duitse oorlogsmisdadigers. De koningin weigerde de gratieverzoeken af te wijzen - zoals het kabinet wilde - en dreigde zelfs met troonsafstand. Deze constitutionele patstelling werd doorbroken toen minister L.A. Donker (PvdA) in 1952 bereid was het standpunt van Juliana over te nemen.¹³

In de loop van de jaren vijftig heeft koningin Juliana moeten berusten in de trend naar beperking van de politieke zeggenschap van het staats-hoofd. Er kwam een einde aan de conflictueuze betrekkingen met de ministers. Toch wist Juliana een deel van haar invloed te behouden. Dat bleek onder meer in het benoemingsbeleid. In 1959 blokkeerde zij bijvoorbeeld de benoeming van oud-minister A.A.M. Struycken tot commissaris van de koningin in Noord-Brabant.¹⁴ Een belangrijk terrein waar Juliana stel-

12 In de discussie na afloop van deze lezing merkte dr. R.A.M. Aerts terecht op dat de invloed van koningin Beatrix waarschijnlijk vooral tot uitdrukking zal komen in het informele overleg dat zij voert met de bewindslieden. Dat is ook de stelling van Van Wijnen. (Vgl. 'Beatrix drijft zeker haar zin door', *de Volkskrant*, 1 april 2000) Het probleem is echter dat deze invloed moeilijk is vast te stellen. Ook Van Wijnen zoekt daarom zijn toevlucht tot de kwesties waarover rumoer ontstaat.

13 Een ander voorbeeld zijn de conflicten bij de voorbereiding van de redevoeringen die koningin Juliana zou houden tijdens haar bezoek aan de Verenigde Staten in 1952. Hier bleken haar pacifistische ideeën niet te stroken met die van de minister van Buitenlandse Zaken, de realistische atlanticus D.U. Stikker. Een en ander leidde tot een oeverloze discussie over formuleringen en woorden. Op een gegeven moment schreef Juliana aan een ambtenaar van Buitenlandse Zaken: 'Ik ben nog nooit zover gegaan als ditmaal om alle redevoeringen van tevoren ter inzage te geven aan de minister. Als hij niet wil dat ik ze houd: nu goed, dan zal ik improviseren en dan weet hij helemaal niet wat ik ga zeggen. De heer Stikker mag alles nog eens doorlezen en zijn opmerkingen maken zoveel hij wil, maar ik verander er toch niet meer aan, of hij dat prettig vindt of niet.' (H. Arlman en G. Mulder, *Van de prins geen kwaad: Prins Hendrik & andere dossiers van Oranje* (Amsterdam 1983) 130-131)

14 Rehwinkel, *De minister-president*, 63.

lig politieke invloed had en behield is de kabinetsformatie. Toch moet deze invloed niet worden overschat. Want ook wanneer de onderhandelaars meer meningsverschillen hebben en de sturingsmogelijkheden van de vorstin relatief toenemen, moet zij opereren binnen de marges van de formatieadviezen.¹⁵

Volgens Van Wijnen zou Juliana in het laatste decennium van haar bewind niet veel bemoeienis met de politiek gehad hebben.¹⁶ Toch boekte zij ook toen nog een belangrijk succes in de regeling van het lidmaatschap van het Koninklijk Huis. Het kabinet-Biesheuvel wilde voorkomen dat teveel mensen tot het Koninklijk Huis werden gerekend. Juliana verlangde echter een ruimere definitie. Zij heeft zich fel verzet tegen een opdeling van de familie in 'A-prinsen en B-prinsen'.¹⁷ Als gevolg hiervan verdwenen de plannen onder het kabinet-Den Uyl van tafel. In de zomer van 1979 diende het kabinet-Van Agt I een wetsvoorstel in dat aan de verlangens van de koningin tegemoetkwam en dat de kinderen van prinses Margriet (als mogelijke troonopvolgers) tot het Koninklijk Huis rekende. Het kabinet zag zich evenwel in 1980 gedwongen het wetsvoorstel in te trekken nadat de Kamer het amendement-Brinkhorst had aangenomen dat alleen prinses Margriet tot het Koninklijk Huis rekende. Vier jaar later besloot het kabinet-Lubbers I opnieuw tot indiening van een wetsvoorstel dat nadrukkelijk afweek van de gedachte van het amendement-Brinkhorst. Door een ommezwaai van de VVD-fractie kon het wetsvoorstel in 1985 worden aangenomen.¹⁸

Tegen deze wapenfeiten steken de conflicten tussen koningin Beatrix en het kabinet enigszins bleekjes af. Al doet de recente ophef anders vermoeden.

'Niet de leugen, maar de gekte regeert'

Veel journalisten lijken de laatste tijd hun kritische zin te verliezen als het gaat om de monarchie. Een voorbeeld is de manier waarop de media dit

15 J.W.L. Brouwer, 'Beatrix versus Juliana of hoe het regerend staatshoofd het altijd beter doet dan zijn voorganger', *Politieke Opstellen* 17 (1997) 18-19.

16 H.A. van Wijnen, 'Het onzichtbare koningschap' in: *In dienst van het koninkrijk. De monarchie in staatsbestel en samenleving* (Amsterdam 1992) 8.

17 J. Boersma en H. Terlingen, *Wat ik nog zeggen wilde* (Amsterdam 1985).

18 HTK 1978-1979, Bijl. 15673, Regeling van het lidmaatschap van het Koninklijk

voorjaar aandacht besteedden aan een boek over koningin Beatrix. Het gaat om *Beatrix. Invloed en macht van een eigenzinnige vorstin* van Redmar Kooistra en Stephan Koole.¹⁹ De centrale stelling van de auteurs is dat koningin Beatrix een buitensporige invloed heeft. Het meest spraakmakende voorbeeld was de 'onthulling' dat Beatrix in 1994 CDA-kroonprins Elco Brinkman ten val zou hebben gebracht. Welnu, dit verhaal was in de eerste plaats niet nieuw. *Vrij Nederland* schreef er al in 1995 over. Maar de bewering is ten tweede onbewezen en vooralsnog hoogst onwaarschijnlijk. In zijn boek *De stranding* over de verwording van het CDA,²⁰ maakt Marcel Metze op basis van vertrouwelijke brieven van premier Ruud Lubbers aan enkele CDA-kopstukken - brieven waarin Lubbers aandrang op het terugtreden van Brinkman en waarvan hij een copie naar Hare Majesteit stuurde ('cc HM') - aannemelijk dat het de toenmalige premier was die de koningin gebruikte om zijn opvolger de voet dwars te zetten en niet andersom. Dat Kooistra en Koole niet de moeite hebben genomen dit boek open te slaan, tekent hun manier van werken. Er zijn nog wel andere momenten aan te geven waar de auteurs de plank misslaan. Ik zal daar niet op ingaan. Wat mij vooral stoorde was dat zoveel serieuze journalisten kritiekloos aandacht aan het boek besteedden. Het *Acht-uur-journaal* van de NOS opende zijn uitzending van 11 april zelfs met de 'onthulling' over Brinkman. Later op de avond breide NOVA daar onbekommerd op door.

Een ander voorbeeld van de media-hype rond het koningshuis was in december vorig jaar de documentaire over de Lockheed-affaire van het KRO-televisieprogramma *Reporter*. Daarin werden op suggestieve wijze zogenaamde onthullingen gedaan. Enige tijd later wijdde *Trouw* een geestig stukje aan de verwarring die er op de redactie was ontstaan naar aanleiding van deze documentaire. Het had de politieke redactie maar liefst twee uur gekost om te concluderen dat het programma geen enkel relevant nieuwsfeit bevatte. De rest van de ochtend besteedde men aan de vraag of er überhaupt aandacht aan besteed moest worden. Uiteindelijk besloot men er niet over te schrijven. In de stroom van publiciteit (de SP stelde zelfs Kamervragen) was het moeilijk de nuchterheid te bewaren. Premier Kok

Huis, nr. 3, MvT, 3-10; *HTK* 1979-1980, 5620 en *HTK* 1983-1984, Bijl. 18351, Regeling van het lidmaatschap van het Koninklijk Huis, nr. 3, MvT, 3-8.

19 R. Kooistra en S. Koole, *Beatrix. Invloed en macht van een eigenzinnige vorstin* (Amsterdam 2000).

20 M. Metze, *De stranding. Het CDA van hoogtepunt naar catastrophe* (Nijmegen 1995).

antwoordde terecht dat er geen nieuwe feiten boven tafel waren gekomen die een nader onderzoek rechtvaardigden. Maar zelfs het neutrale verslag in *de Volkskrant* over dit debatje, liet de argeloze lezer - bedoeld of onbedoeld - achter met de vraag of er misschien toch iets aan de hand was geweest.²¹ Het *Trouw*-stukje droeg de fraaie titel 'Niet de leugen, maar de gekte regeert'.²²

Kleinigheden

Nogmaals, ik ben mij bewust van het speculatieve karakter van mijn stelling. Maar ik ben toch geneigd waarde te hechten aan de analyse van Van Wijnen in zijn recente boek *De macht van de kroon*. Het boek heeft de grote verdienste dat de auteur feit en fictie over de macht van koningin Beatrix van elkaar probeert te scheiden. Van Wijnen maakt aannemelijk dat Beatrix potentieel een stevige *sparringpartner* voor de ministers is: een intelligente, ervaren en vastberaden persoon die beschikt over een 'kennisapparaat' dat niet onderdoet voor dat van de minister-president en de overige bewindslieden. Maar, concludeert Van Wijnen, de conflicten gaan niet om majeure beleidszaken, maar om 'kleinigheden'. Over die kleinigheden zijn koningin en minister-president van tijd tot tijd verwickeld in schermutelingen. Volgens Van Wijnen is het vooral te wijten aan de slappe knieën van de ministers als de balans uitlaat in het voordeel van de koningin.²³

Van Wijnen onderzocht een vijftal affaires waaruit de vermeende macht van de koningin zou blijken: de vestiging van een ambassade in de Jordaanse hoofdstad Amman en de overplaatsing van de ambassadeur in Zuid-Afrika, beide in 1996, de weigering van een subsidie voor het toneelstuk *Emily* in 1997, het IOC-bestuurslidmaatschap van prins Willem Alexander in 1999 en de skivakantie begin 2000 in Oostenrijk waar een rechts-radical partij zojuist aan de macht was gekomen. In de eerste twee kwesties speelde minister H.A.F.M.O. van Mierlo van Buitenlandse Zaken een hoofdrol. In een toespraak in Amman refereerde hij aan de betrokkenheid van de koningin in de beslissing over de vestiging van de ambassade. Voor deze constitutionele *faux pas* moest de minister later aan de Kamer zijn excuses aanbieden. De veronderstelling van grote koninklijke invloed die in de pers werd geuit, was evenwel onterecht. Van Wijnen stelt dat Van

21 'Geen onderzoek naar Lockheed-affaire', *de Volkskrant*, 16 december 1999.

22 'Niet de leugen, maar de gekte regeert', *Trouw*, 18 december 1999.

23 Van Wijnen, *De macht van de kroon*, 180-182.

Mierlo de rol van koningin Beatrix alleen ter sprake bracht om de koninklijke Jordaanse gasten onder zijn gehoor een plezier te doen. In de kwestie van de overplaatsing van de ambassadeur in Zuid-Afrika was er vooral sprake van een misverstand. De secretaris-generaal van Buitenlandse Zaken (verantwoordelijk voor personeelszaken) verkeerde abusievelijk in de veronderstelling dat zijn minister de koningin tegemoet had willen komen en had – op een moment dat Van Mierlo buitenslands was – de overplaatsing geregeld. In de IOC-kwestie legde volgens Van Wijnen de voorkeur van de koningin inderdaad meer gewicht in de schaal dan het bezwaar van de minister-president. De stelling dat de koningin een rol zou hebben gespeeld in de 'Emily'-kwestie acht hij onbewezen. Tenslotte zouden de ministers inderdaad bezwaar hebben gemaakt tegen de skivakantie, maar, zo oordeelt Van Wijnen, 'met machtsuitoefening had het niets te maken. Wie het van dichtbij bekeek, nam vooral onbestuurbare eigennigheid waar.' Bewindslieden ergeren zich de laatste tijd over die eigennigheid. Waren zij aan het begin van Beatrix' regeerperiode vol lof over haar professionaliteit en vakkennis, nu spreken ze eerder over haar rigiditeit. Van Wijnens oordeel over deze kritiek is duidelijk:

'Ze lopen nog niet lang genoeg mee om hun zegeningen te tellen. (...) Sinds Beatrix haar Huis *scandal-proof* heeft gemaakt, is de regering niet één keer meer serieus in verlegenheid geweest. De ministers zijn de laatsten om zich daarover te beklagen. Ze hebben al twintig jaar geen kind meer aan het koningschap gehad.'²⁴

Het is opmerkelijk dat dit soort nuanceren - die trouwens ook mogelijk zijn ten aanzien van de rol van de koningin in kabinetsformaties²⁵ - niet beklijft. Het beeld van de bemoeial overheerst. De Raad van State onderkent dit gevaar. Zij schrijft in haar advies:

'Waar de media steeds meer op de persoon en het incident zijn gericht, wordt de kwetsbaarheid van de Koning groter. Die kwetsbaarheid ligt minder in de eigen mening van de Koning dan in de toegeschreven mening,

²⁴ *Ibidem*, 183.

²⁵ *Ibidem*, 191. Bij de formatie van 1994 speelde Beatrix een rol door Kok aan te wijzen als formateur. Daarmee maakte zij de paarse coalitie mogelijk. De adviezen die Beatrix kreeg waren verdeeld en de politieke verhoudingen gecompliceerd (D66 wilde alleen een paars kabinet en een CDA-formateur zou moeilijk een meerderheidskabinet hebben kunnen formeren). Maar van machtsmisbruik was geen sprake.

minder in de werkelijke invloed, dan in de veronderstelde invloed.²⁶

Ook de toegenomen openbaarheid is een probleem. In een tijd van transparantie kan moeilijk van de media verlangd worden dat ze belangrijk nieuws zullen opofferen voor de gedragslijn dat uit informele gesprekken met het staatshoofd niet rechtstreeks mag worden geciteerd. Eind november 1999 trok *NRC Handelsblad* over de Rubicon. De krant citeerde kritiek van de koningin op de kwaliteit van de media ('De leugen regeert').²⁷ Overigens was de koningin al eerder letterlijk geciteerd. Begin oktober 1996, tijdens het staatsbezoek aan Zuid-Afrika, betitelde Beatrix tegenover de meereizende pers de publicaties over haar bemoeienis met de overplaatsing van de ambassadeur als 'complete onzin'.²⁸

Voor De Graaf zijn deze ontwikkelingen de reden om de Koning buiten het politieke spel te plaatsen. Mij dunkt dat dat vooralsnog een overdreven maatregel zou zijn. Het systeem is inderdaad kwetsbaar, maar werkt toch goed. Het zou al een hele verbetering zijn als de leden van de regering zich aan de spelregels houden. Dat betekent, zoals de Raad van State zegt, dat ministers zich niet achter de koninklijke onschendbaarheid mogen verschuilen. En ook de koningin zal zich moeten inhouden: 'Dat de Koning niet zelf reageert (op berichten in de media, *JWLB*) spreekt voor zich.'²⁹

Stijlverschil

En dan tenslotte de stijl van Beatrix. In 1992 zei CDA-politicus Hans Gualtérie van Weezel hierover bij zijn vertrek uit de Tweede Kamer in een interview:

'Beatrix doet het perfect hoor, het is een vakvrouw, misschien past haar werkwijze meer bij deze tijd, maar onder Juliana en Prins Bernhard was het kleurrijker, gezelliger. Net zo goed als het minister-presidentschap van de heer Van Agt leuker was dan dat van de heer Lubbers. Het tijdsbeeld is zakelijk, mensen als Koningin Beatrix en Ruud Lubbers passen daar in.

26 Advies van de Raad van State, 13 september 2000.

27 'Kritiek Kok op media. "Citeren in strijd met gedragslijn"', *NRC Handelsblad*, 4 december 1999.

28 'Beatrix ontkent betrokkenheid bij ambassadeurskwestie', *NRC Handelsblad*, 2 oktober 1996.

29 *Ibidem*.

Niettemin heb je naar de samenleving toe ook mensen nodig met een zekere warmte.³⁰

Een stijl kan inderdaad 'in een tijd passen'. Dat was kennelijk het geval met Beatrix, die de eerste vijftien jaar van haar bewind louter lof oogstte over haar functioneren. Maar 'stijl' lijkt mij tenminste óók een kwestie van persoonlijkheid.

E.H. Kossmann spreekt van het dilemma 'dat het moderne, democratische koningschap van één en dezelfde persoon eist dat deze tegelijkertijd koninklijk en gewoon is'.³¹ De keuze van Beatrix is duidelijk: zij streeft naar een inhoudelijk koningschap. Populariteit is niet haar grootste prioriteit. De koningin betitelde die in een televisie-interview in april dit jaar zelfs als 'gevaarlijk, oppervlakkig en tijdelijk'.³²

Intussen zijn de stijlverschillen met haar moeder bekend. Juliana was de mevrouw; Beatrix is de majesteit. Juliana hechtte weinig aan het protocol; Beatrix houdt er strakke tijdschema's op na. Juliana was een geboren actrice (die haar tegenzin tegen de defilés op Soestdijk goed wist te verbergen); Beatrix kijkt en stelt vragen. Juliana was een maatschappelijk werkster³³; Beatrix is een moderne carrièrevrouw.

Wat ik met Van Weezels 'warmte' aanmoet, weet ik niet zo goed. Liesbet van Zoonen publiceerde onlangs in het *Tijdschrift voor Genderstudies* een interessant artikel over het beeld van Juliana en Beatrix in *Story* over de jaren 1974 (toen het blad werd opgericht) tot 1997. Het roddelblad had kennelijk grote moeite Beatrix te plaatsen. Aanvankelijk werd de nieuwe koningin net zo afgebeeld als Juliana: als een moederfiguur, de thee inschenkend. Toen dat beeld niet goed paste, vluchtte het blad in allerlei

30 "Het is minder gezellig in het CDA", *Elsevier*, 20 juni 1992.

31 E.H. Kossmann, 'De betekenis van het koningschap voor Nederland, 1890-1992' in: *Toespraken ter gelegenheid van het 12-jarig Regeringsjubileum van Hare Majesteit de Koningin op 30 oktober 1992 in de Grote of St. Jacobskerk te 's-Gravenhage* (z.p. z.j.) 8.

32 'Koningin Beatrix relativeert haar politieke invloed', *NRC Handelsblad*, 29 april 2000.

33 Overigens heeft Berteke Waaldijk er onlangs nog op gewezen hoe modern Juliana in de jaren 1950 als 'maatschappelijk werkster' was. (Berteke Waaldijk, 'Tussen moeder en dochter. Juliana en het koningschap als maatschappelijk werk', *Tijdschrift voor Genderstudies* 2 (1999) nr. 3, 25-26. Zie voor Juliana ook: M.G. Schenk en M. van Herk, *Juliana vorstin naast de rode loper* (Amsterdam 1980).

bijzaken, zoals de beveiliging van de paleizen. *Story* vond pas houvast toen Willem Alexander vriendinnetjes kreeg: toen kreeg Beatrix in de ogen van de redactie haar ideale rol als... boze schoonmoeder.³⁴

Ik maak mij eerlijk gezegd niet zoveel zorgen over de 'koersval' van 20% van de aandelen Beatrix.³⁵ Er is nog altijd 70% over. Nooit was de monarchie zo populair in Nederland. En dat is toch niet alleen maar *on-danks* Beatrix? Nóg een in de war geraakt kapsel op de Antillen en de 20% zijn weer terugverdiend. In hoeverre het politiek functioneren van de koningin onder haar populariteitsverlies lijdt, is al helemaal onduidelijk.

Conclusie

In de door hem geredigeerde bundel *Monarchie in Nederland*, zegt C.A. Tamse:

'De monarchie wordt in Nederland momenteel gedragen door de algemene overtuiging dat een republiek geen wezenlijke voordelen biedt boven het voorzichtig en wijs uitgeoefende, en door velen kritisch begeleide koningschap van de Oranjes, zoals dat vandaag de dag in Nederland functioneert.'³⁶

Ik ben het daarmee eens. Die formulering lijkt overigens veel op die van Nederhorst, al straalt uit Tamse's woorden misschien wat meer oranje-warmte.

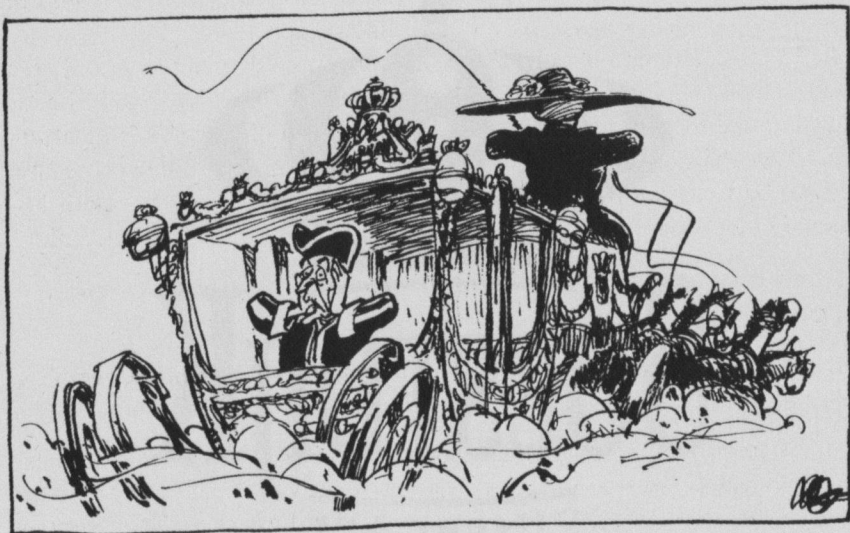
Wat de politieke invloed van de koningin betreft, heb ik mij op glad ijs begeven. Maar voorlopig zou ik toch mijn conclusie willen handhaven dat de trend van terugdringing van de politieke rol van het staatshoofd zich voortzet. Ik zou mij kunnen voorstellen dat dit ook is wat de Raad van State bedoelt; althans: de formulering laat mijn conclusie toe. Vice-voorzitter H. Tjeenk Willink spreekt in de conclusie van een 'staatkundige ambiance' die 'voldoet': 'Tot dusverre konden veranderingen zich steeds binnen de geldende regels realiseren. De raad heeft geen reden om aan te nemen dat het in de naaste toekomst anders zal zijn.'³⁷ Dat heb ik ook niet.

34 Liesbet van Zoonen, 'Koning Willem-Alexandra? Gender trouble in de monarchie', *Tijdschrift voor Genderstudies* 2 (1999) nr. 3, 33-42.

35 J.J.A. van Doorn, 'De vrije val van Beatrix', *HP/De Tijd*, 28 april 2000.

36 C.A. Tamse, 'Plaats en functie van de Nederlandse monarchie in de negentiende eeuw' in: Tamse ed., *Monarchie in Nederland*, 128.

37 Advies van de Raad van State, 13 september 2000.



Spotprent uit de Volkskrant van 2 december 1999.

Advertentie



Grote Kromme Elleboog 6 9712 BK Groningen
Telefoon / Fax 050 - 314 50 50 / 312 46 64
E-mail dinercafe@soestdijk.demon.nl

KUNST & Vliegwerk

boeken en c.d.'s

Bij ons kunt u terecht voor:

- * Kwaliteitsramsj: o.a. kunst en literatuur
- * Klassieke cd's voor aantrekkelijke prijzen
Naxos, Harmonia Mundi, Erasmus (f14,95)
- * Plint poëzieposters en kaartenmapjes

Oude Kijk in 't Jatstraat 10

9712 EG Groningen

Tel. 050-3185681